
Beogradska defektološka škola –
Belgrade School of Special Education
and Rehabilitation
Vol. 28, No. 2 (2022), str. 21-35

UDK 159.946.3.075-053.4/.5:159.953
81'342.2-053.4/.5
Originalni naučni rad – Empirical studies
Primljen – Received: 01.07.2022.
Prihvaćen – Accepted: 25.08.2022.

Fonološka svesnost kod dece mlađeg školskog uzrasta: Preliminarno ispitivanje

Svetlana ŠLJAPIĆ¹, Mile VUKOVIĆ^{*2}

¹Osnovna i srednja škola „9. maj”, Zrenjanin, Srbija

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Fonološka svesnost se intenzivno razvija tokom predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Cilj ovog istraživanja je bio da se utvrdi nivo fonološke svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta tipičnog razvoja, kojima je srpski jezik maternji. Istraživanjem je obuhvaćeno 50 ispitanika oba pola, 27 dečaka (54%) i 23 devojčice (46%). Ispitanici su podeljeni u dve uzrasne grupe, prvu grupu činilo je 26 ispitanika, uzrasta od sedam do osam godina i šest meseci, a drugu grupu 24 ispitanika uzrasta od osam godina i šest meseci do devet godina i devet meseci. Za procenu fonološke svesnosti primenjen je FONT test – Test fonološke svesnosti, koji sadrži osam tipova zadataka. Rezultati su pokazali da postignuće na testu zavisi od težine zadatka. Najveći procenat uspešnosti utvrđen je na zadatku spajanja slogova (99,3%), a najmanji na zadatku eliminacija početnog fonema (69%). Nije utvrđena statistički značajna razlika u postgnućima između dečaka i devojčica, izuzev na zadatku eliminacije početnog fonema, gde su devojčice bile znatno uspešnije. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da deca mlađeg školskog uzrasta imaju relativno visoko razvijenu fonološku svesnost.

Ključne reči: razvoj fonološke svesnosti, fonološka sposobnost,
čitanje

* Mile Vuković, mvukovic.dr@gmail.com

Uvod

Razvoj fonološke svesnosti je proces koji započinje relativno rano u detinjstvu, pri čemu deca nekim elementima fonološke svesti ovladaju pre polaska u školu, a nekim u ranom školskom uzrastu. Procena fonološke svesnosti kod dece predškolskog uzrasta može da pomogne u sagledavanju toka jezičkog razvoja, dok na mlađem školskom uzrastu doprinosi otkrivanju smetnji u čitanju. Budući da se očekuje da deca tipičnog jezičkog razvoja tokom prvog ciklusa obrazovanja u potpunosti ovladaju svim komponentama fonološke svesnosti, u ovom radu smo nastojali da utvrdimo nivo fonološke svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta.

Fonološka sposobnost

Fonološka sposobnost definiše se kao sistemska organizacija glasova u jeziku koja omogućava formiranje i razumevanje jezičkog značenja (Milošević & Vuković, 2016). Ona omogućava čoveku da organizuje i manipuliše glasovima s ciljem razvijanja razumljivog govora. Fonološka sposobnost podrazumeva i opažanje, analizu i generisanje leksičkih jedinica nekog jezika (Golubović, 2017).

Elementi razvoja fonološke sposobnosti uočavaju se u prvim mesecima života, kroz glasanje novorođenčeta, što predstavlja važan okvir za dalji tok govorno-jezičkog razvoja. U daljem fonološkom razvoju dolazi do oblikovanja govornih glasova koje reprezentuju foneme maternjeg jezika (Milošević & Vuković, 2016). Zahvaljujući fonološkoj sposobnosti čovek može da organizuje i manipuliše govornim glasovima, što mu omogućava razvijanje razumljivog govora. Takođe, razvoj fonološke sposobnosti predstavlja preduslov za razvoj čitanja i pisanja.

Fonološka sposobnost obuhvata tri komponente: 1) fonološku svesnost; 2) fonološko pamćenje; i 3) brzo/automatsko imenovanje (Wagner & Torgesen, 1987).

Fonološka svesnost

Fonološka svesnost je deo metalingvističke svesnosti koja se može definisati kao sposobnost individue da razmišlja o jeziku, manipuliše njegovim strukturnim karakteristikama, kao i da sam jezik tretira kao objekt mišljenja (Tunmer et al., 1984). Specifičnije, fonološka svesnost podrazumeva

sposobnost identifikovanja i manipulisanja fonološkim komponentama govorne reči koji mogu biti različite veličine (glas, slog, reč) i složenosti. Uži deo fonološke svesnosti je fonemska svesnost, pod kojim se podrazumeva sposobnost pojedinca da deli reči na foneme i da sintetiše reč od pojedinačno izgovorenih fonema.

Fonološka svesnost, tj. svesnost fonoloških segmenata govora razvija se postepeno (Kolić-Vehovec, 2003). Dete na uzrastu od dve godine pokazuje sposobnost da nedosledno, ali više nego slučajno, otkriva ponuđene rime i da od tri ponuđene reči prepozna reč koja se ne rimuje. Na uzrastu od tri godine sposobno je da prepozna rimu između dve reči (Heroman & Jones, 2004; Israel, 2008). Praćenjem daljeg razvoja ovog aspekta fonološke svesnosti, pokazano je da deca uzrasta od četiri godine uspešno izvršavaju zadatak lupkanja kada se od njih zahteva da urade onoliko otkucaja koliko ima slogova u reči, dok je segmentacija reči na glasove za njih još uvek složen zadatak (Liberman & sar, 1974, prema Kolić-Vehovec, 2003). Dete na uzrastu od pet godina potpuno je sposobno da spontano ili na zahtev stvara rime, kao i da izdvoji prvi glas u rečima.

Dalji razvoj fonološke svesnosti pokazuje da se na uzrastu od šest godina javlja sposobnost fonološke elizije, tj. uklanjanja fonološkog segmenta iz izgovorene reči kako bi se formirala druga reč. Takođe, javlja se sposobnost pravilnog i brzog imenovanja, kao i sposobnost dopune reči kojoj nedostaju slogovi ili izdvojene foneme. Pored toga, na ovom uzrastu javljaju se deljenje reči na slogove glasove, brisanje (izostavljanje korena reči, sloga ili foneme pri stvaranju reči), te supstitucija, tj. sposobnost izdvajanja foneme u reči i zamene drugom fonemom u cilju formiranja nove reči (Heroman & James, 2004; Goldsworthy, 1998; Snow et al., 1998; Schuele & Boudreau, 2008).

Prema nekim autorima, razvoj fonološke svesnosti se završava pre nego što započne sistematska obuka čitanja i pisanja u prvom razredu i predstavlja osnovu savladavanja ovih veština (Golubović, 2017). Slične navode nalazimo i kod drugih srpskih autora prema kojima se fonološka svesnost najviše razvija između pete i šeste godine kada dete počinje da razume da promena glasa u jednoj reči ili promena redosleda glasova menja smisao ili je potpuno briše. Dalje, ove autorke navode da u sedmoj godini većina dece ima formiranu fonološku svesnost i uspešno rešava zadatke analize i sinteze (Panić & Đorđević, 2015).

Fonološka svesnost se ispituje različitim zadacima, uključujući segmentiranje reči, kada se od deteta zahteva da izgovorenu reč podeli na foneme, a

zatim da prebroji foneme u reči ili da ih drugačije raspodeli, te da rimuje reči i spaja glasove u reči. U tu svrhu se koriste testovi fonološke svesnosti, koji uglavnom uključuju sledeće tipove zadataka:

- izostavljanje prvog glasa iz reči,
- izostavljanje poslednjeg glasa iz reči,
- pronalaženje reči u grupi reči koja se od ostalih razlikuje ili po inicijalnoj ili po finalnoj fonemi,
- deljenje jedne reči na foneme i na slogove,
- spajanje fonema i slogova u reči,
- rimovanje – gde se od ispitanika zahteva da u grupi reči identifikuje reči koje se rimuju, ili da na datu reč formira reč koja se s njom rimuje (Castles & Coltheart, 2004; Subotić, 2011).

Fonološka svesnost kao prediktor sposobnosti čitanja

Rezultati empirijskih studija pokazuju da uspešnost na zadacima fonološke svesnosti na predškolskom uzrastu predstavlja značajan prediktor čitalačkih veština kod dece sa i bez jezičkog poremećaja (Franc & Subotić, 2015). Takođe je pokazano da postoji statistički značajna povezanost između nivoa fonološke svesnosti i početnog čitanja (Čolić & Vuković, 2018). Dalja analiza empirijskih podataka ukazuje na povezanost između fonološkog poremećaja i smetnji u učenju čitanja kod dece (Čolić, 2018; Milankov et al., 2021).

Fonološki poremećaj

Razvoj fonološke svesnosti kod većine dece tipičnog jezičkog razvoja teče po određenom redosledu. Međutim, kod neke dece mogu da se ispolje odstupanja u tom razvoju. Nekada dolazi do blagog kašnjenja u razvoju pojedinih elemenata fonološke svesnosti, a nekada se ispoljavaju značajna razvojna odstupanja, što se manifestuje fonološkim poremećajem.

Fonološki poremećaj se ispoljava teškoćama u razumevanju i produkciji rime (svesnost o rimi), spajanju slogova u reč i raščlanjivanju slogova (svesnost o slogovima), analizi i sintezi glasova u reči, raščlanjivanju rečenice na reči (svesnost o reči), prepoznavanju slova, fonološkom pamćenju i brzom imenovanju (Milošević & Vuković, 2016). Pored toga, deca sa fonološkim poremećajem ispoljavaju odstupanja u usvajanju glasova maternjeg jezika,

lošu govornu percepciju i slabo fonološko znanje (Munson et al., 2005a; 2005b).

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je utvrđivanje nivoa razvijenosti elemenata fonološke svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta. Osim toga, namera je bila da utvrdimo da li postoje razlike u nivou razvijenosti fonološke svesnosti kod dece različitog uzrasta i pola.

Iz cilja su proistekli sledeći zadaci istraživanja:

1) Ispitati da li postoje statistički značajne razlike u razvijenosti elemenata fonološke svesnosti u odnosu na uzrast.

2) Ispitati da li postoje statistički značajne razlike u razvijenosti elemenata fonološke svesnosti u odnosu na pol.

Metodologija istraživanja

Uzorak istraživanja

U istraživanju je učestvovalo 50 dece tipičnog razvoja, srpskog govornog područja koja su u trenutku ispitivanja pohađala prvi, drugi ili treći razred osnovne škole. Ispitivani uzorak obuhvatio je decu oba pola, uzrasta od 7 godina do 9 godina i 9 meseci (AS = 8,41; SD = 0,871).

Kriterijumi za uključivanje dece u uzorak bili su prosečne ili natprosečne intelektualne sposobnosti, uredan sluh, odsustvo poremećaja u jezičkom razvoju.

U Tabeli 1 prikazane su karakteristike uzorka.

Tabela 1

Distribucija ispitanika prema polu i uzrastu

Pol	Uzrasna grupa		Ukupno
	7god – 8god 6mes	8god 6mes – 9god 9mes	
Muški	14 (28%)	13 (26%)	27 (54%)
Ženski	12 (24%)	11 (22%)	23 (46%)
Ukupno	26 (52%)	24 (48%)	50 (100.0%)

Mesto, vreme i uslovi istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u osnovnoj školi „Dr Boško Vrebalov” u Melencima tokom februara 2021. godine. Deca su testirana individualno, u prostoriji u kojoj nije bilo buke, niti drugih ometajućih faktora. Ispitivanje je trajalo u proseku 15 do 30 minuta.

Instrument i procedura prikupljanja podataka

Za procenu fonološke svesnosti kod dece primenjen je Test fonološke svesti – FONT test (Subotić, 2011), koji obuhvata osam tipova zadataka. Svaki zadatak sadrži šest ajtema. Zadaci se zadaju usmenim putem, dok ispitivač beleži tačnost odgovora po principu tačno-netačno (da/ ne). Izostanak odgovora se smatra kao netačan odgovor.

Tipovi zadataka predstavljani su sledećim redosledom:

1. spajanje slogova;
2. slogovna segmentacija;
3. identifikovanje početne foneme;
4. prepoznavanje rime;
5. fonemska segmentacija;
6. identifikovanje završne foneme;
7. eliminacija (početna fonema);
8. fonemska supstitucija (početna fonema).

1. *Spajanje slogova* je subtest u kome se od deteta zahteva da sastavi slogovnu reč. Reč se izgovara u slogovima, a dete treba da sastavi slogove i prepozna tu reč. Dužina pauze između slogova treba da bude jednaka dužini samog sloga.

Detetu se daje instrukcija da će čuti reč sporo i u delovima, koje treba da spoji i kaže koja je reč u pitanju.

2. *Slogovna segmentacija* predstavlja obrnut zadatak od prethodnog; ispitivač izgovara reč, a dete treba da je rastavi na delove/slogove. Prilikom slogovanja, od deteta se traži da olovkom kucne o sto za svaki slog. Takođe, dužina pauze između slogova treba da bude jednaka dužini samog sloga. Odgovor je tačan ukoliko dete rastavi reč na slogove i ispravno kucne. U slučaju da samo ponovi reč, bez rastavljanja ili ne kucne ispravan broj puta,

detetu treba ponovo objasniti zadatak. Ako ni posle toga ne izvrši zadatak, odgovor se smatra netačnim.

3. *Identifikovanje početne foneme.* Od ispitanika se traži da odredi da li par reči koji je pročitao ispitivač počinje istim glasom. Ukoliko počinje istim, odgovor treba da bude „da”, a ukoliko ne počinje istim zvukom, odgovor je „ne”.

4. *Prepoznavanje rime.* Ispitaniku najpre treba objasniti u kom slučaju kažemo da se neke reči rimuju. Daje se primer kada se reči rimuju i kada to nije slučaj. Nakon toga prelazi se na čitanje parova reči, a pre čitanja svakog para postavlja se pitanje: „Da li se ove reči rimuju?”.

5. *Fonemska segmentacija* – odnosi na sposobnost deteta da reč „razvuče”, tj. izgovori tako da se čuje svaki glas koji se nalazi u njoj, pri tome treba olovkom da kucne o sto za svaku fonemu u toj reči. Kao i kod drugih zadataka, detetu se najpre daje primer, i nakon što je shvatilo instrukciju, prelazi se na zadavanje reči iz testa.

6. *Identifikovanje završne foneme* - To je zadatak analogan zadatku identifikovanja početne foneme, samo što se odnosi na finalnu, tj. završnu fonemu u reči. Detetu se kaže da se neke reči završavaju istim glasom (slovom) i daje se primer dve reči, koje na kraju imaju isti glas. Nakon čitanja svakog para reči, ispitivač pita: „Da li se reči koje sam ti pročitao/la završavaju istim glasom?”.

7. *Eliminacija početne foneme.* Od deteta se traži da odbaci, tj. eliminiše početnu fonemu u reči i da na taj način formira novu reč. Detetu se pokaže nekoliko primera i ponovi instrukcija više puta, ukoliko je to potrebno. Na primer kada se u reči „soko” eliminiše početna fonema “s”, dobija se nova reč „oko”.

8. *Fonemska supstitucija* označava zadatak u kome se u određenoj reči početni glas/fonema zamenjuje nekim drugim glasom/fonemom i na taj način dobije nova reč. Detetu se za daje sledeća instrukcija: „Zameni početni glas u /reč/ u /odgovarajuću fonemu iz zadatka/”. Ispitivač, najpre, pokaže nekoliko primera i, ako je potrebno, ponovi svaki put instrukciju kako bi dete razumelo zadatak.

Vreme zadavanja testa nije ograničeno. Svi zadaci testa zadaju se isključivo usmeno. Svaki zadatak sadrži po šest ajtema koji se skoruju po principu tačno-netačno. Zadatak je uspešno rešen ukoliko dete na svakom ajtemu da tačan odgovor; u slučaju netačnog odgovora dete ne dobija poene (Subotić, 2011).

Metode statističke obrade podataka

Nakon što su podaci prikupljeni, pristupili smo statističkoj obradi pomoću programa IMB SPSS (Statistical Package for the Social Sciences Statistics) Data 21.

Za utvrđivanje raspodele po kategorijama varijabli korišćene su mere deskriptivne statistike – aritmetička sredina, standardna devijacija, greška standardne devijacije, minimum, maksimum, raspon, frekvence i procenti. Za ispitivanje značajnosti razlika između jedne kategoričke i jedne kontinuirane varijable korišćen je t test. Tabelarni prikaz podataka i rezultata je predstavljen pomoću programa Microsoft Office Word.

Rezultati istraživanja

Na uzorku od 50 dece mlađeg školskog uzrasta utvrdili smo postignuća na Testu fonološke svesti – FONT.

Vrednosti postignuća dece na FONT subtestovima prikazane su u Tabeli 2.

Tabela 2*Deskriptivni pokazatelji postignuća dece na FONT subtestovima*

FONT subtest	AS	SD	SG	Min	Max	Raspon	% uspešnosti
Spajanje slogova	5,96	0,198	0,028	5	6	1	99,3
Slogovna segmentacija	5,56	1,163	0,165	0	6	6	92,6
Identifikovanje početne foneme	5,34	0,917	0,130	3	6	3	89,0
Prepoznavanje rime	5,28	1,213	0,172	1	6	5	88,0
Fonemska segmentacija	5,60	1,010	0,143	0	6	6	93,0
Identifikovanje završne foneme	4,50	1,474	0,208	1	6	5	75,0
Eliminacija početne foneme	4,14	1,906	0,270	0	6	6	69,0
Supstitucija početne foneme	4,90	1,488	0,210	0	6	6	81,0

Legenda: AS – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, SG – standardna greška

Napomena: Maksimalan skor je 6.

% uspešnosti = $AS/6 \cdot 100$

Najveće prosečne vrednosti deca su ostvarila na sledećim zadacima: *spajanje slogova* (99.3% uspešnosti), *fonemska segmentacija* (93% uspešnosti) i *slogovna segmentacija* (92.6% uspešnosti). Prema tome, ovi zadaci fonološke

svesnosti su se za decu iz našeg uzorka pokazali kao najlakši. Najmanje prosečne vrednosti utvrđene su na zadacima identifikacije završnog fonema (75%) i eliminacija početnog fonema (69%), te su ovi elementi fonološke svesnosti bili i najteži za ispitanike iz našeg uzorka.

Fonološka svesnost i uzrast

Rezultati poređenja postignuća na subtestovima Testa fonološke svesnosti – FONT u odnosu na uzrast prikazani su u Tabeli 3.

Tabela 3

Komparacija postignuća na Font subtestovima u odnosu na uzrast dece

FONT subtest	Uzrast	AS	SD	t	df	p
Spajanje slogova	7g – 8g 6m	5,92	0,272	-1,386	48	0,172
	8g 6m – 9g 9m	6,00	0,000			
Slogovna segmentacija	7g – 8g 6m	5,62	0,983	0,347	48	0,730
	8g 6m – 9g 9m	5,50	1,351			
Identifikovanje početne foneme	7g – 8g 6m	5,58	0,643	1,955	48	0,056
	8g 6m – 9g 9m	5,08	1,100			
Prepoznavanje rime	7g – 8g 6m	5,46	1,174	1,104	48	0,275
	8g 6m – 9g 9m	5,08	1,248			
Fonemska segmentacija	7g – 8g 6m	5,50	1,241	-0,725	48	0,472
	8g 6m – 9g 9m	5,71	0,690			
Identifikovanje završne foneme	7g – 8g 6m	4,69	1,320	0,959	48	0,342
	8g 6m – 9g 9m	4,29	1,628			
Eliminacija početne foneme	7g – 8g 6m	3,92	1,998	-0,035	48	0,408
	8g 6m – 9g 9m	4,38	1,813			
Supstitucija početne foneme	7g – 8g 6m	4,96	1,311	0,048	48	0,764
	8g 6m – 9g 9m	4,69	1,320			

Primenom t-testa za nezavisne uzorke utvrđeno je da u odnosu na uzrast ne postoje statistički značajne razlike ($p > 0,05$) ni na jednom od osam subtestova.

Fonološka svesnost i pol

Rezultati komparacije postignuća na subtestovima Testa fonološke svesnosti – FONT u odnosu na pol prikazani su u Tabeli 4.

Tabela 4*Komparacija postignuća na Font subtestovima u odnosu na pol*

FONT subtest	Pol	AS	SD	t	df	p
Spajanje slogova	Muški	5,93	0,267	-1,329	48	0,190
	Ženski	6,00	0,000			
Slogovna segmentacija	Muški	5,41	1,083	-1,005	48	0,032
	Ženski	5,74	1,251			
Identifikovanje početne foneme	Muški	5,11	0,974	-1,967	48	0,055
	Ženski	5,61	0,783			
Prepoznavanje rime	Muški	5,33	1,144	0,334	48	0,740
	Ženski	5,22	1,313			
Fonemska segmentacija	Muški	5,44	1,281	1,185	48	0,242
	Ženski	5,78	0,518			
Identifikovanje završne foneme	Muški	4,15	1,586	-1,875	48	0,065
	Ženski	4,91	1,240			
Eliminacija početne foneme	Muški	3,48	2,064	-2,830	48	0,007*
	Ženski	4,91	1,379			
Supstitucija početne foneme	Muški	4,89	1,739	-0,057	48	0,955
	Ženski	4,91	1,164			

*p < 0,01

Primenom t-testa za nezavisne uzorke utvrđeno je da u odnosu na pol postoje statistički značajne razlike ($p < 0,001$) samo na zadatku *eliminacije početne foneme* ($t = -2,830$; $df = 48$; $p = 0,007$). Veće vrednosti na subtestu *eliminacija početne foneme* postigle su devojčice. Na ostalim elementima fonološke svesnosti nisu utvrđene statistički značajne razlike između dečaka i devojčica (Tabela 4).

Diskusija

Cilj ovog istraživanja je bio utvrđivanje nivoa razvijenosti fonološke svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta. Takođe smo želeli da ispitamo da li postoje razlike u fonološkoj svesnosti u odnosu na uzrast i pol ispitanika.

Procena fonološke svesnosti izvršena je pomoću FONT testa. Rezultati našeg istraživanja pokazali su relativno visok nivo razvijenosti fonološke svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta. Prema tome, naši podaci u saglasnosti su s rezultatima istraživanja kojima je pokazano da fonološka svest svoj razvojni plato dostiže oko osme godine (Subotić, 2011). Empirijski

podaci pokazuju da se u okviru fonološke svesnosti mogu izdvojiti elementi koji se relativno lako usvajaju i elementi koji se teže usvajaju. Ukupno postignuće na testu fonološke svesnosti kod naših ispitanika je relativno visoko, s tim što se nivo postignuća kreće u rasponu od 69% do 99,3%, zavisno od težine zadatka. Prema nivou postignuća, u lako rešive fonološke zadatke mogu da se svrstaju: spajanje slogova, fonemska segmentacija, slogovna segmentacija i identifikovanje početne foneme. S druge strane, u teže fonološke zadatke svrstavaju se: prepoznavanje rime, supstitucija početne foneme, identifikovanje završne foneme i eliminacija početne foneme.

S obzirom na različiti nivo postignuća, možemo reći da ispitanici iz našeg uzorka nisu u potpunosti ovladali svim elementima fonološke svesnosti. Najmanji procenat tačnih odgovora deca su ispoljila na težim zadacima, a posebno kod identifikovanja završne foneme i eliminacije početne foneme. Zanimljivo je da su ispitanici našeg uzorka imali sličan procenat uspešnosti na zadatku prepoznavanja rime kao i ispitanici predškolskog uzrasta koji su bili uključeni u drugu studiju (Milošević & Vuković, 2018).

Iako su naši ispitanici postigli nešto veće prosečne vrednosti u grupi lakših nego težih fonoloških zadataka, ističemo da ove razlike nisu dostigle nivo statističke značajnosti. Prema tome, naši nalazi pokazuju da deca mlađeg školskog uzrasta tipičnog jezičkog razvoja relativno dobro rešavaju sve zadatke fonološke svesnosti. Budući da fonološki složeniji zadaci traže veći kapacitet pažnje i radne memorije, značajno bi bilo ispitati odnos ovih kognitivnih funkcija i pojedinih elemenata fonološke svesnosti kod dece različitog uzrasta.

Poređenjem rezultata na zadacima fonološke svesnosti prema polu, pokazano je da su devojčice bile statistički značajno uspešnije samo na zadatku eliminacije početne foneme. Ovaj nalaz može da predstavlja izazov za buduća istraživanja.

Poređenjem rezultata istraživanja prema uzrastu, nisu utvrđene statistički značajne razlike ni na jednom od osam subtestova fonološke svesnosti. Prema tome, možemo reći da se prosečna postignuća sedmogodišnjaka, osmogodišnjaka i devetogodišnjaka ne razlikuju značajno u pogledu nivoa razvijenosti fonološke svesnosti.

Polazeći od činjenice da srpski jezik ima veoma plitku ortografiju i jasnu morfološku specifičnost, moglo bi se očekivati da deca kojima je srpski jezik maternji ovladavaju zadacima fonološke svesti lakše u poređenju s decom koja primarno koriste jezik sa složenom ortografijom, kao što je engleski,

na primer (Milošević & sar., 2022). Ovi autori navode da rano otkrivanje fonološkog poremećaja ima poseban značaj za decu srpskog govornog područja. Otkrivanje smetnji u razvoju fonološke svesnosti kod dece predškolskog uzrasta doprinelo bi obuhvatnijem uključivanju ove dece u logopedski tretman, a time i smanjenju smetnji u početnom čitanju. Naime, najnoviji empirijski podaci pokazuju da deca mlađeg školskog uzrasta s teškoćama u čitanju imaju značajno niža postignuća na svim zadacima fonološke svesnosti u poređenju s decom kod koje se sposobnost čitanja razvija u skladu s uzrastom (Milankov et al., 2021). Ovaj nalaz kao i raniji podaci o povezanosti fonološke svesnosti i čitanja ukazuju na potrebu procene fonološke svesnosti kod dece ranog školskog uzrasta. Rezultati ove procene mogli bi da se primene u nastavi učenja čitanja kod dece.

Zaključak

Na osnovu analize i diskusije dobijenih rezultata mogu se izvesti sledeći zaključci:

- Deca mlađeg školskog uzrasta imaju razvijene sve elemente fonološke svesnosti. Najveće postignuće ostvarili su na zadatku spajanja slogova, a najlošije na zadatku eliminacije početne foneme.
- Devojčice su na subtestu eliminacije početne foneme bile statistički značajno bolje u poređenju s dečacima istog uzrasta.
- U odnosu na uzrast, nije utvrđena statistički značajna razlika ni na jednom od subtestova, te se može reći da deca ispitanog uzorka uzrasta između sedam i devet godina imaju sličan nivo razvijenosti fonološke svesnosti.

Najzad, želimo da ukažemo na ograničenja ove studije. Naime, u ovom istraživanju obuhvaćen je relativno mali broj ispitanika, te se rezultati ne mogu generalizovati. Stoga bi u budućim istraživanjima trebalo uključiti veći broj ispitanika kako bi se dobila objektivnija slika o fonološkoj svesnosti kod dece mlađeg školskog uzrasta.

Literatura

- Castles, A., & Coltheart, M. (2004). Is there a causal link from phonological awareness to success in learning to read? *Cognition*, 91(1), 77-111.
- Čolić, G. & Vuković, M. (2018): Doprinos fonološke i sintaksičke svesnosti u početnom čitanju. *Psihološka istraživanja*, 21(1), 75-90. <https://doi.org/10.5937/PsIstra1801075C>
- Čolić, G. (2018). Rani pokazatelji disleksije i disgrafije. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Franc, V., & Subotić, S. (2015). Differences in phonological awareness of five-year-olds from Montessori and regular program preschool institutions. U B. Cvikić et al. (Eds.), *Researching Paradigms of Childhood and Education Conference Book of Selected Papers (2nd Symposium: Child Language and Culture)* (pp. 12–20). The Faculty of Teacher Education University of Zagreb.
- Goldsworthy, C. (1998). *Sourcebook of phonological awareness training. Children's classic Literature*. Singular Publishing.
- Golubović, S. (2017). *Fonološki poremećaji. Treće dopunjeno i izmenjeno izdanje*. Društvo defektologa Srbije.
- Heroman, C., & Jones, C (2004). *Literacy: The creative curriculum approach*. Teaching Strategies, Inc.
- Israel, S. E. (2008). *Early reading first and beyond: A guide to building early literacy skills*. Corwin Press.
- Kolić-Vehovec, S. (2003). Razvoj fonološke svijesnosti i učenje čitanja: trogodišnje praćenje. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 39(1), 17-32.
- Milankov, V., Golubović, S., Krstić, T., & Golubović, Š. (2021). Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent orthography. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(10), 5440. <https://doi.org/10.3390/ijerph18105440>
- Milošević, N., & Vuković, M. (2016): Fonološka vještina kao determinanta definiranja i interpretacije fonološkog poremećaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52(2), 83-94. <https://doi.org/10.31299/hrri.52.2.8>

- Milošević, N., & Vuković, M. (2018): Awareness of rhyme in preschool children with specific language impairment and without language difficulties. *Croatian Journal of Education*, 20(2), 237-257. <https://doi.org/10.15516/cje.v20i0.2481>
- Milošević, N. R., Vuković, M. G., & Ristić, I. D. (2022). Phonemic awareness as an indicator of preliterate abilities in Serbian speaking children with and without specific language impairment. *Inovacije u nastavi*, 35(1), 118-131. DOI: 10.5937/inovacije2201118M
- Munson, B., Edwards, J., & Becman, M. E. (2005a). Phonological knowledge in typical and atypical speech sound development. *Topics in Language Disorders*, 25(3), 190-206.
- Munson, B., Edwards, J. & Becman, M. E. (2005b). Relationships between nonword repetition accuracy and other measure of linguistic development in children with phonological disorder. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 48(1), 61-78.
- Panić, M., & Đorđević, V. (2015). Uticaj fonološke razvijenosti na sposobnost čitanja. *Nastava i vaspitanje*, 65(4), 769-779. <https://doi.org/10.5937/nasvas1504769P>
- Schuele, C.M., & Boudreau, D. (2008). *Phonological awareness intervention: Beyond the Basics. Language, Speech, and Hearing in Schools*, 39(1), 3-20. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2008/002\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2008/002))
- Snow, C. E., Burns, M. S., & Griffin, P. (Eds.) (1998). *Preventing Reading Difficulties in Young Children*. National Academy Press. <https://doi.org/10.1002/pits.10011>
- Subotić, S. (2011). Konstrukcija testa fonološke svijesnosti na srpskom jeziku. *Primenjena psihologija*, (2), 127-149. DOI:10.19090/pp.2011.2.127-149
- Tunmer, W. E., Pratt, C., & Herriman, M. L. (1984). *Metalinguistic Awareness in Children*. Springer-Verlag.
- Wagner, R. K., & Torgesen, J. K., (1987). The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills. *Phonological Bulletin*, 101(2), 192-212. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.101.2.192>

PHONOLOGICAL AWARENESS IN YOUNG SCHOOL AGE CHILDREN: A PRELIMINARY INVESTIGATION

Svetlana Šljapić and Mile Vuković

¹*Elementary and Secondary School "9. maj", Zrenjanin, Serbia*

²*University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia*

Abstract

Phonological awareness develops intensively during preschool and younger school age. The main goal of this research was to determine the level of phonological awareness of Serbian speaking young school age typical language development children. The study included 50 respondents of both sexes, 27 boys (54%) and 23 girls (46%). According to the age, the respondents were divided into two groups. The first group consisted of 26 respondents, aged seven to eight years and six months, and the second group of 24 respondents aged eight years and six months to nine years and nine months. For the assessment of phonological awareness, the FONT test – the Phonological Awareness Test was used, which contains eight types of tasks. The results showed that the achievement on the test depends on the difficulty of the task. Respondents showed the highest percentage of success on the task of joining syllables (99.3%), and the lowest on the task of eliminating the initial phoneme (69%). No statistically significant difference in achievement was found between boys and girls, except for the task of eliminating the initial phoneme, where girls were significantly more successful. Based on the results, we can conclude that children of young school age have a relatively highly developed phonological awareness.

Key words: phonological awareness development, phonological ability, reading